

Δεκέμβριος 2020

Η ΤΕΛΩΝΕΙΑΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ-ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ
ΠΙΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Χατζηάστρου Μιχαήλ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
1. Εισαγωγή	4
2. Σύντομο ιστορικό ανάπτυξης εμπορικών σχέσεων μεταξύ ΕΕ-Τουρκίας.....	8
3. Επίδραση της Τελωνειακής Ένωσης στην Τουρκική οικονομία.....	11
4. Προοπτικές επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης	12
5. Κύριες ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις	14
5.1. Εμπορικές σχέσεις Ελλάδος - Τουρκίας.....	15
5.2. Τουρισμός μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας	16
6. Οικονομικές εξαρτήσεις κρατών μελών ΕΕ από την Τουρκική.....	18
7. Συμπεράσματα	25
8. Βιβλιογραφικές αναφορές.....	28

Η ΤΕΛΩΝΕΙΑΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΠΙΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Χατζηάστρου Μιχαήλ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ΕΕ στο Έκτακτο Συμβούλιο τον Οκτωβρίου του 2020, περιέγραψε το πλαίσιο των οικονομικών κυρώσεων που θα επιβληθούν στην Τουρκία στη περίπτωση που συνεχίσει τις παράνομες δραστηριότητες εντός της Ελληνικής υφαλοκρηπίδας και της οριοθετημένης Κυπριακής ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο. Μεταξύ άλλων, συζητείται από διάφορες πλευρές και το μέτρο του τερματισμού, αναστολή ή διακοπή, της Τελωνειακής Ένωσης με την Τουρκία. Με δεδομένο τον υψηλό βαθμό εξάρτησης της Τουρκικής οικονομίας και ευημερίας από το καθεστώς της Τελωνειακής Ένωσης, η απειλή εφαρμογής ενός τέτοιου μέτρου αποτελεί σημαντικό μοχλό πίεσης. Αντίθετα, ένα μέτρο που θα αφορούσε μόνο το πάγωμα των συζητήσεων για επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης, δεν αναμένεται να παράγει αποτέλεσμα. Για την Ελλάδα, δεν υφίσταται κάποια σημαντική οικονομική εξάρτηση από την Τουρκία, που θα την εμπόδιζε να προτείνει και να εφαρμόσει το μέτρο της αναστολής ή διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης, εντούτοις, κράτη όπως η Γερμανία, η Ιταλία και η Ισπανία, με μεγαλύτερη εξάρτηση από την Τουρκική οικονομία, θα το επέλεγαν δυσκολότερα. Ακόμη και αν δεν ληφθεί απόφαση για αναστολή ή διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης, η ΕΕ πρέπει να προχωρήσει στην έγκαιρη επιβολή εκείνων των αυστηρών κυρώσεων που θα τερματίσουν οριστικά τις παράνομες ενέργειες της Τουρκίας, καθώς η όποια αποτυχία της αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο σύρραξης Ελλάδος και Τουρκίας, με ανυπολόγιστες συνέπειες για την ΕΕ.

Λέξεις-κλειδιά: Τελωνειακή Ένωση, Τουρκία, Κυρώσεις, Ανατολική Μεσόγειος

1. Εισαγωγή

Το Καλοκαίρι του 2020 Ελλάδα και Τουρκία βρέθηκαν μπροστά στον κίνδυνο σύρραξης με αφορμή την διενέργεια, από τη Άγκυρα, παράνομων ερευνητικών δραστηριοτήτων εντός Ελληνικής υφαλοκρηπίδας¹. Η απειλή για άσκηση σοβαρών οικονομικών κυρώσεων, από την ΕΕ προς την Τουρκία, αποτελεί μια από τις στρατηγικές που έχουν προταθεί από μελετητές, για την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς της Τουρκίας, στο πλαίσιο των ενεργειών της κατά της Ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο², και έχει επιλεγεί ως μοχλός πίεσης από την άμεσα θιγόμενη Ελληνική κυβέρνηση³.

Η απειλή επιβολής οικονομικών κυρώσεων, ως είδος αρνητικής οικονομικής διπλωματίας, σκοπό έχει να επιβάλει την αλλαγή της πολιτικής του κράτους-στόχου χωρίς στρατιωτική επέμβαση. Μεταξύ άλλων χρησιμοποιείται ως μια αποτελεσματική μέθοδος για την υπεράσπιση των διεθνών συνθηκών και κανόνων, λειτουργώντας ως μοχλός πίεσης προκειμένου να μην παραβιαστούν⁴. Οι οικονομικές κυρώσεις ευνοούνται ως μέσο άσκησης διπλωματίας στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης λόγω

¹ ΤΟ ΠΑΡΟΝ. (2020). *Θα σηκώσει το γάντι ο Μητσοτάκης, αν ο Ερντογάν εισβάλει στην υφαλοκρηπίδα*. [online] paron.gr. Available at: <https://cutt.ly/dhlBj3l> [Accessed 1 Dec. 2020].

² Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ενεργειακή ασφάλεια και πτυχές γεωστρατηγικής στην Ανατολική Μεσόγειο*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/1hlBQ5L> [Accessed 1 Dec. 2020].

³ Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών. (2020). *Δήλωση Υπουργού Εξωτερικών, Ν. Δένδια με την ολοκλήρωση του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ (Βρυξέλλες, 13.07.2020)*. [online] mfa.gr. Available at: <https://cutt.ly/ThxqQpq>.

⁴ Renwick, R. (1981). *Economic sanctions (Harvard studies in international affairs)*. Cambridge, Harvard University.

της αύξησης της οικονομικής αλληλεξάρτησης των κρατών⁵. Συνεπώς, λόγω των εκτεταμένων οικονομικών σχέσεων ΕΕ – Τουρκίας, η απειλή επιβολής οικονομικών κυρώσεων αποτελεί ένα σημαντικό διπλωματικό εργαλείο για τις Βρυξέλες.

Μια κρίσιμη παράμετρος που αφορά την αποτελεσματικότητα αυτής της διπλωματικής πρακτικής είναι ο χρόνος επιβολής των κυρώσεων. Όπως έδειξε ο πόλεμος των Φόκλαντ οι οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν αργοπορημένα από τους Βρετανούς και την ΕΟΚ, μετά την κατάληψη των νήσων, δεν ανάγκασαν την Αργεντινή να αποσυρθεί και απλά λειτούργησαν ως ένα μεταβατικό στάδιο πριν τον πόλεμο⁶.

Για την περίπτωση της Τουρκίας έχουν συζητηθεί διάφορα μέτρα⁷ και το κοινό ψήφισμα του Έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβούλιου, του Οκτωβρίου του 2020, προειδοποιεί πως η ΕΕ θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα και τις επιλογές που έχει στη διάθεσή της, σύμφωνα με τα άρθρα 29 της ΣΕΕ και 215 της ΣΛΕΕ, προκειμένου να υπερασπιστεί τα συμφέροντά της και τα συμφέροντα των κρατών μελών της⁸. Πρόσφατα στις συζητήσεις προστέθηκαν και οι εμπορικές σχέσεις, με την πρόταση της

⁵ Economides, S. και Wilson P. (2007). *Ο οικονομικός Παράγοντας στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα. Θεμέλιο.

⁶ Claude, Jr. I. L. (1985). «UN Efforts at Settlement of the Falklands Islands Crisis» in Coll, A. R. and Arend, A.C. *The Falklands War: Lessons for Strategy, Diplomacy, and International Law*. London. George Allen & Unwin.

⁷ Καθημερινή. (2020). *Η λίστα των πιθανών κυρώσεων κατά Τουρκίας*. [online] kathimerini.gr Available at: <https://cutt.ly/lhBq9wi> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁸ ΤΑ ΝΕΑ. (2020). *Κυρώσεις στην Τουρκία: Τι προβλέπουν τα άρθρα*. [online] tanea.gr. Available at: <https://cutt.ly/phxqMGA> [Accessed 2 Dec. 2020].

Ελλάδος για ανατολή της Τελωνειακής Ένωσης ΕΕ-Τουρκίας⁹, καθώς το άρθρο 215 της ΣΛΕΕ προβλέπει τη διακοπή ή τη μείωση, εν όλω ή εν μέρει, των οικονομικών και χρηματοοικονομικών σχέσεων. Αντίστοιχα η Γαλλία, με αφορμή την συνολικότερη προβληματική συμπεριφορά της Τουρκίας σε θέματα τρομοκρατίας¹⁰ και το κάλεσμα για μποϊκοτάζ των Γαλλικών προϊόντων¹¹, έθεσε ζήτημα διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης¹², ενώ η Αυστρία αντιδρά, από καιρό τώρα, σε μια προοπτική επέκτασής της¹³. Παρά τη συνέχιση της Τουρκικής παραβατικότητας¹⁴, η ΕΕ στη σύνοδο κορυφής του Δεκεμβρίου 2020, δεν προχώρησε ούτε στην επιβολή ήπιων οικονομικών κυρώσεων, πόσο μάλλον σε πιο δραστικές αποφάσεις όπως π.χ. θα ήταν η αναστολή ή διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης. Εντούτοις ανατέθηκε στον ύπατο εκπρόσωπο της ΕΕ για την Εξωτερική Πολιτική, Ζοζέπ Μπορέλ, την εκπόνηση μέχρι τον Μάρτιο 2021, έκθεσης

⁹ CNN Greece. (2020). *Η Ελλάδα ζητά την αναστολή της τελωνειακής ένωσης ΕΕ - Τουρκίας*. [online] cnn.gr. Available at: <https://cutt.ly/ahxq8Tc> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹⁰ Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ισλαμικό Κράτος: Μεταναστευτικό ρεύμα και τρομοκρατική απειλή στην Ευρώπη*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/whGpBT2> [Accessed 15 Dec. 2020].

¹¹ Το Βήμα. (2020). *Κομισιόν: Απομακρύνεται η Τουρκία από την ΕΕ*. [online] tovima.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hxHE7h> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹² Capital. (2020). *Γαλλικά ΜΜΕ: Η Γαλλία θα προτείνει τη διακοπή της τελωνειακής ένωσης ΕΕ-Τουρκίας*. [online] Available at: <https://cutt.ly/Shxwudp> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹³ Liberal. (2017). *Κατά της επέκτασης της τελωνειακής ένωσης με την Τουρκία τάσσεται ο Αυστριακός ΥΠΕΞ*. [online] capital.gr. Available at: <https://cutt.ly/mhxwsnx> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹⁴ Army Voice. (2020). *Oruc Reis: Η τουρκική πρόκληση για 82 ημέρες σε αριθμούς*. [online] www.armyvoice.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hU96Y9> [Accessed 11 Dec. 2020].

για ολόκληρο το φάσμα των ευρωτουρκικών σχέσεων, συμπεριλαμβανομένης και της Τελωνειακής Ένωσης¹⁵.

Στο πλαίσιο αυτό, αφού πραγματοποιείται μια σύντομη ιστορική αναδρομή της ανάπτυξης των εμπορικών σχέσεων μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας, εξετάζονται οι παράμετροι εκείνοι που καθορίζουν, αφενός την αποτελεσματικότητα, και αφετέρου τη δυνατότητα επιβολής ενός τέτοιου μέτρου.

Ως προς την αποτελεσματικότητα εξετάζεται:

- Το υφιστάμενο εύρος των εμπορικών σχέσεων μεταξύ ΕΕ - Τουρκίας και ο βαθμός εξάρτησης της Τουρκικής οικονομίας από αυτές στο πλαίσιο της Τελωνειακής Ένωσης. Δηλαδή εξετάζεται, το κατά πόσο υφίσταται ένας υψηλός βαθμός εξάρτησης, που θα ευνοούσε τη χρήση του μέτρου εκ μέρους της Ελλάδας, ως εργαλείο πίεσης.
- Η προοπτική περαιτέρω οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας, με διεύρυνση των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων, στο πλαίσιο επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης. Δηλαδή, το κατά πόσο θα ήταν πλήγμα η απώλεια μιας δυνατότητας περαιτέρω ανάπτυξης των εμπορικών σχέσεων, που θα επέφερε η επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης.

Ως προς την δυνατότητα υιοθέτησης του μέτρου εξετάζεται:

- Ο βαθμός εξάρτησης της Ελληνικής οικονομίας από την Τουρκία, όχι μόνο στον τομέα του εμπορίου αλλά και σε αυτόν του τουρισμού, καθώς η επιβολή

¹⁵ Ingr. (2020). *Σύνοδος Κορυφής : Κυρώσεις-χάδι στην Τουρκία και τα ξαναλέμε... τον Μάρτιο.* [online] in.gr. Available at: <https://cutt.ly/AhU9Fmu> [Accessed 11 Dec. 2020].

οικονομικών κυρώσεων αναμένεται να επηρεάσει το σύνολο της διμερούς οικονομικής δραστηριότητας.

- Ο βαθμός οικονομικής εξάρτησης μεμονωμένων κρατών μελών της ΕΕ. Με δεδομένο πως οι αποφάσεις στην ΕΕ λαμβάνονται ομόφωνα, ενδέχεται χώρες που έχουν υψηλό βαθμό εξάρτησης, να μην επιθυμούν την αναστολή της Τελωνειακής Ένωσης και των εμπορικών σχέσεων που απορρέουν από αυτήν.

Αναλύοντας τα παραπάνω, εξάγονται συμπεράσματα, κατά πρώτον για την αποτελεσματικότητα και κατά δεύτερον για την δυνατότητα υιοθέτησης του μέτρου της αναστολής/διακοπής/επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης ως μοχλό πίεσης της Ελλάδος, και της ΕΕ κατ' επέκταση, προς την Τουρκία.

2. Σύντομο ιστορικό ανάπτυξης εμπορικών σχέσεων μεταξύ ΕΕ-Τουρκίας

Οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας έχουν καθοριστεί για περισσότερα από είκοσι χρόνια από το Διμερές Προτιμησιακό Εμπορικό Πλαίσιο (Bilateral Preferential Trade Framework -BPTF)¹⁶. Το πλαίσιο αποτελείται από την Τελωνειακή Ένωση (Customs Union - CU)¹⁷, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 31 Δεκεμβρίου 1995, και τις συνοδευτικές Συμφωνίες για τον Άνθρακα και τον Χάλυβα (CSA, που τέθηκε σε ισχύ το 1996), καθώς και από το Προτιμησιακό

¹⁶ EUROPEAN COMMISSION. (2016). *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*. [online] ec.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/AhxwSSY> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹⁷ Κυπριακή Δημοκρατία Υπουργείο Οικονομικών. (1996). *Απόφαση αριθ. 1/95 του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας της 22ας Δεκεμβρίου 1995 για την εφαρμογή της οριστικής φάσης της τελωνειακής ένωσης (96/142/EK)*. [online] mof.gov.cy. Available at: <https://cutt.ly/Shxw8FA> [Accessed 2 Dec. 2020].

Καθεστώς για το Εμπόριο Γεωργικών Αγαθών και Προϊόντων Αλιείας (AFTR, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 1998).

Το Διμερές Προτιμησιακό Εμπορικό Πλαίσιο εμφανίστηκε ως μέρος της Συμφωνίας Σύνδεσης του 1963 (Συμφωνία της Άγκυρας) που στόχευε στη συνεχή ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μέσω της σταδιακής ίδρυσης μιας Τελωνειακής Ένωσης σε τρία στάδια: προπαρασκευαστικά, μεταβατικά και τελικά, με πρωτοκόλλα που καθόριζαν τους κανόνες κάθε σταδίου¹⁸. Ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο¹⁹ του 1970 καθόρισε τους κανόνες για την εφαρμογή του μεταβατικού σταδίου για την ίδρυση της Τελωνειακής Ένωσης, που μεταξύ άλλων περιελάμβανε τη σταδιακή κατάργηση των δασμών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Τουρκίας για περίοδο 22 ετών.

Η Τελωνειακή Ένωση που συμφωνήθηκε το 1995 χαρακτηρίστηκε ως Ευρωπαϊκή «μηχανή σύγκλισης»²⁰. Οι όροι της Τελωνειακής Ένωσης καθορίστηκαν στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο²¹. Συγκεκριμένα, η Τουρκία θα υιοθετούσε το Κοινό

¹⁸ Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].

¹⁹ Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1972). *Συμφωνία συνδέσεως ΕΟΚ — Τουρκίας προσθετό πρωτόκολλο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο Συμφωνία ΕΚΑΧ τελική πράξη*. [online] eur-lex.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/IhxeUxP> [Accessed 2 Dec. 2020].

²⁰ Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].

²¹ EUROPEAN COMMISSION. (2016). *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*. [online] ec.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/AhxwSSY> [Accessed 2 Dec. 2020].

Εξωτερικό Δασμολόγιο της ΕΕ (Common External Tariff - CET) για τα περισσότερα βιομηχανικά προϊόντα, καθώς και για τα βιομηχανικά συστατικά των γεωργικών προϊόντων, και τόσο η ΕΕ όσο και η Τουρκία συμφώνησαν να εξαλείψουν όλους τους δασμούς, τους ποσοτικούς περιορισμούς και τις επιβαρύνσεις με ισοδύναμο αποτέλεσμα στο διμερές εμπόριο²². Επιπλέον, οι εμπορικές και ανταγωνιστικές πολιτικές της Τουρκίας συμφωνήθηκε να εναρμονιστούν με τις πολιτικές της ΕΕ.

Η Τελωνειακή Ένωση δεν καλύπτει πρωτογενή γεωργικά προϊόντα, προϊόντα σιδήρου και χάλυβα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), υπηρεσίες και δημόσιες συμβάσεις²³. Ωστόσο, και τα δύο μέρη δεσμεύτηκαν να συμπεριλάβουν σταδιακά γεωργικά προϊόντα μέσω συνεχιζόμενων διαπραγματεύσεων με στόχο τη δημιουργία Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (Free Trade Area – FTA)²⁴ και να προωθήσουν την επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης σε υπηρεσίες και δημόσιες συμβάσεις²⁵.

²² World Bank. (2014). *Evaluation of the EU-TURKEY Customs Union*. [online] Available at: <https://cutt.ly/vhxry61> [Accessed 2 Dec. 2020].

²³ Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].

²⁴ Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1972). *Συμφωνία συνδέσεως ΕΟΚ — Τουρκίας προσθετό πρωτόκολλο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο Συμφωνία ΕΚΑΧ τελική πράξη*. [online] eur-lex.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/lhxeUxP> [Accessed 2 Dec. 2020].

²⁵ Mertzanis, C. (2017). *Understanding the EU-Turkey Sectoral Trade Flows During 1990-2016: a Trade Gravity Approach*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/rhxrDYk> [Accessed 2 Dec. 2020].

3. Επίδραση της Τελωνειακής Ένωσης στην Τουρκική οικονομία

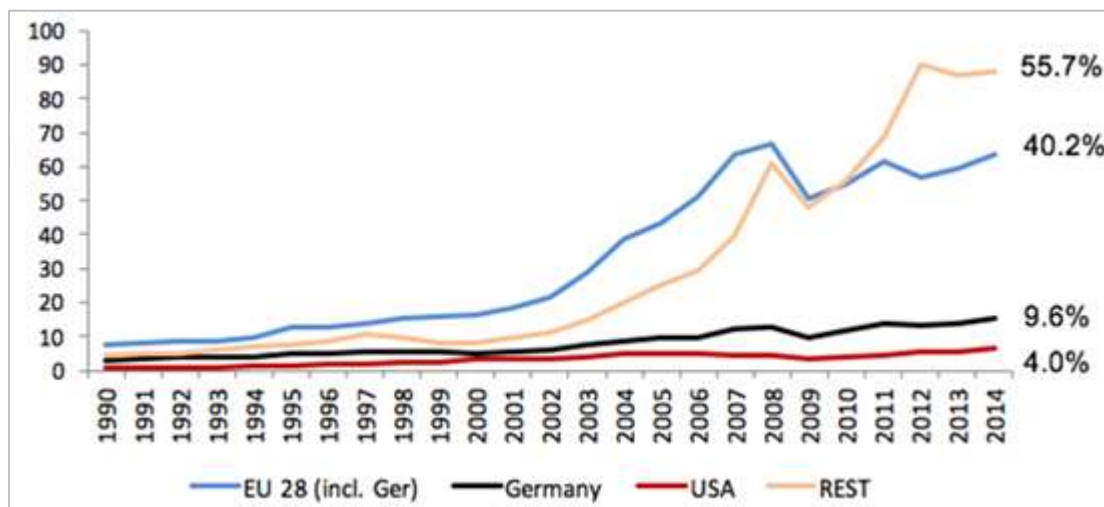
Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, η Τελωνειακή Ένωση είχε τεράστια επίδραση στην Τουρκική οικονομία. Η Τουρκική βιομηχανία εναρμόνισε την ποιότητα των προϊόντων της με τα υψηλά Ευρωπαϊκά πρότυπα και εν συνεχεία τα προϊόντα της εισήχθησαν στα μεγάλα δίκτυα Ευρωπαϊκών εμπορικών επιχειρήσεων παγκόσμιας εμβέλειας χωρίς δασμούς. Η Τελωνειακή Ένωση ενσωμάτωσε τουρκικές εταιρείες σε ευρωπαϊκά δίκτυα παραγωγής αυτοκινήτων και ενδυμάτων και συνέβαλε στην αύξηση της ποιότητας και της πολυπλοκότητας των εξαγωγών της Τουρκίας. Το μερίδιο εξαγωγών της Τουρκίας στην ΕΕ αυξήθηκε τα πρώτα χρόνια κατά 2% και τα τελευταία χρόνια έφθασε στο 3%, ενώ το 2012 η ΕΕ αποτελούσε για την Τουρκία τον πρωταρχικό εμπορικό της συνεργάτη²⁶.

Η διαχρονική πορεία των εξαγωγών της Τουρκίας από το 1990 έως τα 2014, που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1²⁷, δείχνει την ΕΕ να αποτελεί τον προορισμό του 40,2% των προϊόντων της Τουρκίας. Επίσης, σύμφωνα με μελέτη εκτίμησης του 2016, για τις επιπτώσεις στις εμπορικές σχέσεις, υπάρχει μια ασυμμετρία στην πραγματική παραγωγή και την οικονομική ευημερία των δύο εμπλεκόμενων μερών ΕΕ και Τουρκίας. Διαπιστώνεται ότι τα κέρδη για την Τουρκία ήταν σημαντικά μεγαλύτερα, τόσο από άποψη ποσοστού όσο και από άποψη αξίας. Ειδικότερα, το πραγματικό ΑΕΠ της Τουρκίας αυξήθηκε κατά 0,722% ενώ της ΕΕ μόλις 0,008%, και τα έσοδα των

²⁶ World Bank. (2014). *Evaluation of the EU-TURKEY Customs Union*. [online] worldbank.org. Available at: <https://cutt.ly/vhxy61> [Accessed 2 Dec. 2020].

²⁷ Felbermayr, G., Aichele, R. and Yalcin, E. (2016). *EU-Turkish customs union: How to proceed*. [online] VoxEU.org. Available at: <https://cutt.ly/zhxr11P> [Accessed 2 Dec. 2020].

νοικοκυριών αυξήθηκαν κατά 7,5 δις. € στην Τουρκία με μόλις 1,6 δις. € αύξηση στην ΕΕ²⁸.

Διάγραμμα 1: Εξαγωγές Τουρκίας (Δις. \$)

Τα παραπάνω καταδεικνύουν, με τον πιο σαφή και κατηγορηματικό τρόπο, τον υψηλό βαθμό εξάρτησης της Τουρκικής ευημερίας από τις εμπορικές σχέσεις με την ΕΕ. Συνεπώς, η επιβολή κυρώσεων για την παραβατική συμπεριφορά της Τουρκίας, που θα περιελάμβανε την αναστολή ή διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης, θα ήταν ένα αποτελεσματικό εργαλείο, λόγω του σοβαρού πλήγματος που μπορεί αυτό να επιφέρει στην Τουρκική οικονομία.

4. Προοπτικές επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης

Το Μάιο του 2015 και με δεδομένη την στασιμότητα των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, η ΕΕ και η Τουρκία, εξέδωσαν ένα μνημόνιο κατανόησης με στόχο τον εκσυγχρονισμό και την επέκταση της υφιστάμενης Τελωνειακής Ένωσης, ως ένα

²⁸ EUROPEAN COMMISSION. (2016). *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*. [online] ec.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/AhxwSSY> [Accessed 2 Dec. 2020].

μέτρο αποτροπής της ρήξης των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων μεταξύ των δύο μερών²⁹. Μέχρι σήμερα καμία εξέλιξη επί του θέματος δεν προέκυψε, πέρα από μια αρχική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το Δεκέμβριο του 2016, όπου πρότεινε την έγκριση της έναρξης διαπραγματεύσεων με την Τουρκία³⁰, με την προοπτική να εκσυγχρονιστεί η υπάρχουσα Τελωνειακή Ένωση, απελευθερώνοντας περαιτέρω το εμπόριο γεωργικών και αλιευτικών προϊόντων, καθώς και το πλαίσιο παροχής υπηρεσιών και σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

Σύμφωνα με την έκθεση που εκπονήθηκε, ένα αναβαθμισμένο εμπορικό πλαίσιο θα μπορούσε να αυξήσει την ευημερία στην Τουρκία κατά 12,5 δισ. €. Επιπλέον, τα πιθανά οφέλη της ευημερίας από το άνοιγμα έναντι των γεωργικών προϊόντων και υπηρεσιών στην Τελωνειακή Ένωση εκτιμήθηκαν σε 1,44% πρόσθετο όφελος για το ΑΕΠ της Τουρκίας³¹.

Τα οφέλη μιας τέτοιας προοπτικής περιγράφονται και από τον τότε Τούρκο Υπουργό Οικονομικών, Nihat Zeybekci, που υποστήριξε ότι το σενάριο ενός πλήρους εκσυγχρονισμού της Τελωνειακής Ένωσης, που θα περιλαμβάνει τη γεωργία, τις

²⁹ Felbermayr, G., Aichele, R. and Yalcin, E. (2016). *EU-Turkish customs union: How to proceed*. [online] VoxEU.org. Available at: <https://cutt.ly/zhxr11P> [Accessed 2 Dec. 2020].

³⁰ Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].

³¹ EUROPEAN COMMISSION. (2016). *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*. [online] ec.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/AhxwSSY> [Accessed 2 Dec. 2020].

υπηρεσίες και τις δημόσιες συμβάσεις, θα βελτιώνει το ΑΕΠ της Τουρκίας κατά 2% έως το 2030 και θα αύξανε τις εξαγωγές της Τουρκίας στην ΕΕ κατά 24,5%³².

Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι για την Τουρκία πρόβλημα δεν θα αποτελούσε μόνο μια πιθανή αναστολή ή διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης, αλλά σοβαρό αντίκτυπο στην ευημερία της έχει και η καθυστέρηση επέκτασης ή αναθεώρησής της, αποτελώντας ένα δεύτερο εργαλείο πίεσης έναντι της παραβατικής της συμπεριφοράς. Παρόλα αυτά, η Τουρκία για τους δικούς της στρατηγικούς λόγους, δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται άμεσα για την προοπτική επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης, αφού γνωρίζει πολύ καλά πως αυτή δεν πρόκειται να έρθει ποτέ όσο συνεχίζει την παραβατική της συμπεριφορά έναντι της Ελλάδος και της Κύπρου.

5. Κύριες ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις

Οι τρέχουσες διμερείς οικονομικές σχέσεις επηρεάζονται από το εμπόριο και τον τουρισμό κατά κύριο λόγο, καθώς οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις^{33, 34} της μιας χώρας στην άλλη κυμαίνονται σε χαμηλά επίπεδα. Συνεπώς η όποια οικονομική εξάρτηση μεταξύ των δύο χωρών, πρέπει να εστιαστεί στις εμπορικές σχέσεις και τον τουρισμό.

³² Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών, Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων & Εξωστρέφειας. (2016). *Τελωνειακή Ένωση ΕΕ-Τουρκίας*. Αρχαία Πληροφόρησης. [online] agora.mfa.gr. Available at: <https://cutt.ly/0hxyqHb> [Accessed 2 Dec. 2020].

³³ BANK OF GREECE, STATISTICS DEPARTMENT. (2020). *Net foreign direct investment abroad by geographical allocation*. [online] bankofgreece.gr. Available at: <https://cutt.ly/whxuDY1> [Accessed 2 Dec. 2020].

³⁴ BANK OF GREECE, STATISTICS DEPARTMENT. (2020). *Net foreign direct investment in Greece by geographical allocation*. [online] bankofgreece.gr. Available at: <https://cutt.ly/XhXuXfV> [Accessed 2 Dec. 2020].

5.1. Εμπορικές σχέσεις Ελλάδος - Τουρκίας

Η Τουρκία αποτελεί βασικό εμπορικό εταίρο της Ελλάδας όσον αφορά τις συνολικές εξαγωγές της. Για τα έτη 2012 έως 2014, η Τουρκία ήταν ο πρωταρχικός προορισμός εξαγωγών της Ελλάδος³⁵ και το 2019 ήταν ο 3^{ος} πιο σημαντικός προορισμός απορροφώντας το 5,9% των εξαγωγών της Ελλάδος³⁶. Ταυτόχρονα, η Τουρκία είναι ένας σημαντικός εμπορικός εταίρος για την Ελλάδα όσον αφορά τις εισαγωγές. Το 2019, για παράδειγμα, η Τουρκία αντιπροσώπευε το 3,6% των εισαγωγών της Ελλάδος κατατάσσοντάς την στην 8^η θέση στη λίστα των χωρών εισαγωγής για την Ελλάδα³⁷.

Η Ελλάδα, με τη σειρά της, δεν έχει την ίδια σημασία στις εξαγωγές/εισαγωγές της Τουρκίας. Για παράδειγμα, το 2006, η Ελλάδα κατέλαβε την 15^η θέση ως πιο σημαντική εξαγωγική αγορά για την Τουρκία και την 32^η θέση στον κατάλογο των χωρών από τις οποίες εισάγει η Τουρκία³⁸. Πρόσφατα, η Ελλάδα κατάφερε να βελτιώσει τη θέση της, αλλά όχι στο βαθμό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως βασικός εμπορικός εταίρος για την Τουρκία. Το 2018, το μερίδιο των τουρκικών εξαγωγών στην Ελλάδα ανήλθε σε περίπου 1,4%, φέρνοντας την Ελλάδα στην 20^η θέση στον

³⁵ Tsarouhas, D. & Yazgan, N. (2018). Trade, non-state actors and conflict: evidence from Greece and Turkey. *Cambridge Review of International Affairs*. [online] esearchgate.net. Available at: <https://cutt.ly/ohxgLUe> [Accessed 2 Dec. 2020].

³⁶ Trading Economics. (2019). *Greece Exports By Country*. [online] tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/KhxiBAj> [Accessed 2 Dec. 2020].

³⁷ Trading Economics. (2019). *Greece Imports By Country*. [online] tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/ZhxZ21m> [Accessed 2 Dec. 2020].

³⁸ Papadopoulos, C. (2008). *Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?* Oxford University. [online] eclass.aegean.gr. Available at: <https://cutt.ly/thxoKzi> [Accessed 2 Dec. 2020].

κατάλογο των προορισμών εξαγωγής για την Τουρκία³⁹, ενώ το μερίδιο των Τουρκικών εισαγωγών από την Ελλάδα ήταν 1% φέρνοντας την Ελλάδα στην 26^η θέση⁴⁰.

Συνεπώς, στις εμπορικές σχέσεις υφίσταται ένα πλεονέκτημα της Τουρκίας έναντι της Ελλάδος καθώς το μερίδιο της Ελλάδας στις συνολικές τουρκικές εξαγωγές/εισαγωγές είναι μικρότερο σε σύγκριση με το μερίδιο της Τουρκίας στις συνολικές Ελληνικές εξαγωγές/εισαγωγές. Σε περίπτωση που διαταραχθούν οι σχέσεις ΕΕ-Τουρκίας, οπότε και αναπόφευκτα θα υπάρξουν δυσμενείς επιπτώσεις σε ορισμένες ελληνικές εξαγωγικές επιχειρήσεις, το ελληνικό κράτος θα μπορούσε να προβλέψει κάποιες ενισχύσεις μέχρι να επιτευχθεί ο αναγκαίος αναπροσανατολισμός των εξαγωγών.

5.2. Τουρισμός μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας

Ο τουρισμός είναι ένας ζωτικός τομέας τόσο για την Ελληνική όσο και για την Τουρκική οικονομία. Για την Ελλάδα, το 2018, η άμεση συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ ανήλθε στο 11,7% που αντιστοιχεί σε 21,6 δισ. €⁴¹. Την ίδια χρονιά για την Τουρκία, η συνολική άμεση συνεισφορά του τουρισμού ανήλθε στο 3,8% του ΑΕΠ και

³⁹ Trading Economics. (2018). *Turkey Exports By Country*. [online] tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/KhxovbQ> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴⁰ Trading Economics. (2018). *Turkey Imports By Country*. [online] tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/rhxoyiH> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴¹ Ίκκος, Α. και Κουτσός, Σ. (2019). *Η συμβολή του τουρισμού στην Ελληνική Οικονομία, 2018*. INSETE Intelligence. [online] insete.gr. Available at: <https://cutt.ly/5hxpw4k> [Accessed 2 Dec. 2020].

αντιπροσωπεύοντας το 7,7% της συνολικής απασχόλησης, με 2,2 εκ. απασχολούμενο προσωπικό⁴².

Η προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 υπήρξε καταλυτική για την αύξηση του αριθμού τουριστών μεταξύ των δύο χωρών. Ενδεικτικά, το 2000, κάτι παραπάνω από 200.000 Έλληνες πολίτες είχαν επισκεφθεί την Τουρκία, ενώ το 2004 ο αριθμός αυξήθηκε σε 500.000. Ομοίως, περί τις 170.000 Τούρκοι πολίτες επισκέφθηκαν την Ελλάδα το 2003 και περισσότερο από 400.000 το 2010. Το 2019, περί τους 820.000 Έλληνες πολίτες επισκέφθηκαν την Τουρκία κατατάσσοντας την Ελλάδα στην 9^η θέση μεταξύ των χωρών που επισκέπτονται την Τουρκία. Την ίδια χρονιά περί τους 789.000 Τούρκους πολίτες επισκέφθηκαν την Ελλάδα, κατατάσσοντας την στον δεύτερο πιο δημοφιλή προορισμό για τους Τούρκους πολίτες^{43, 44}. Το 2020 ο τουρισμός μεταξύ των δύο κρατών υπέστη σοβαρό πλήγμα λόγω της πανδημίας του ιού COVID-19. Λόγω της μεγάλης υποτίμησης της Τουρκικής λίρας, δεν αναμένεται επαναφορά σε αριθμούς, επισκεπτών από την Τουρκία, στα επίπεδα προ COVID-19, ακόμη και μετά την έλευση του εμβολίου⁴⁵.

⁴² OECD. (2020). *OECD Tourism Trends and Policies 2020*. [online] oecd.org. Available at: <https://cutt.ly/ghxaoO3> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴³ Τασάκου, Π. και Ζήσης, Σ. (2020). *Ετήσια Έκθεση 2019 Τουρκική Οικονομία και Διμερείς Εμπορικές & Οικονομικές Σχέσεις*. [online] mfa.gr. Available at: <https://cutt.ly/RhxsFa6> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴⁴ Tsarouhas, D. & Yazgan, N. (2018). Trade, non-state actors and conflict: evidence from Greece and Turkey. *Cambridge Review of International Affairs*. [online] esearchgate.net. Available at: <https://cutt.ly/ohxgLUe> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴⁵ Capital. (2020). *Alpha Bank: Η αδυναμία της τουρκικής λίρας υποδηλώνει τον ευάλωτο χαρακτήρα της οικονομίας*. [online] capital.gr Available at: <https://cutt.ly/YhxdzT7> [Accessed 2 Dec. 2020].

Εξετάζοντας λοιπόν συνολικά τις υφιστάμενες οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, στους δύο πιο σημαντικούς τομείς, το εμπόριο και τον τουρισμό, φαίνεται πως υπάρχει μια μεγαλύτερη εξάρτηση της Ελληνικής οικονομίας από την Τουρκική, από ότι της Τουρκικής από την Ελληνική, όχι όμως στον βαθμό εκείνο που θα εμπόδιζε την Ελλάδα να συνηγορήσει στην επιβολή ενός μέτρου αναστολής/διακοπής/επέκτασης της Τελωνειακής Ένωσης, για την προστασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων και ζωτικών συμφερόντων της χώρας στην Ανατολική Μεσόγειο.

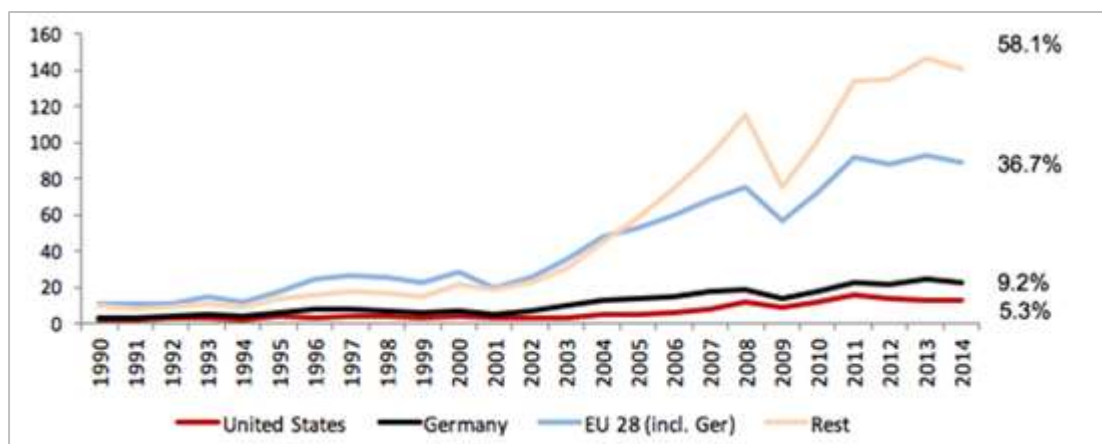
6. Οικονομικές εξαρτήσεις κρατών μελών ΕΕ από την Τουρκική

Η ΕΕ έχει γίνει ο μεγαλύτερος επενδυτής στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια, αντιπροσωπεύοντας τα τρία τέταρτα των συνολικών εισροών Αμέσων Ξένων Επενδύσεων (66,3% κατά μέσο όρο μεταξύ 2008 και 2016), αποτελώντας την κύρια πηγή καινοτομίας και επενδύσεων έρευνας & ανάπτυξης στην Τουρκία τις τελευταίες δύο δεκαετίες⁴⁶. Όπως αναφέρει η Παγκόσμια Τράπεζα η Τελωνειακή Ένωση έχει ενσωματώσει στενά Τουρκικές εταιρείες σε Ευρωπαϊκά δίκτυα παραγωγής αυτοκινήτων και ενδυμάτων, με το διμερές εμπόριο να φθάνει τα 147 δισ. \$ για το έτος 2012, καθιστώντας την Τουρκία τον 6^ο μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της ΕΕ⁴⁷.

⁴⁶ Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴⁷ World Bank. (2014). *Evaluation of the EU-TURKEY Customs Union*. [online] worldbank.org. Available at: <https://cutt.ly/vhxry61> [Accessed 2 Dec. 2020].

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2⁴⁸, οι εισαγωγές της Τουρκίας από την ΕΕ αποτελούν το 36,7% του συνόλου των εισαγωγών της χώρας, με την Γερμανία από μόνη της να αποτελεί το 9,2%.

Διάγραμμα 2: Εισαγωγές Τουρκίας (Δις. \$)

Η Γερμανία είναι σημαντικός εμπορικός εταίρος της Τουρκίας, το 2019 οι εμπορικές σχέσεις έφτασαν τα 35,5 δις. €⁴⁹. Ως προς τις εισαγωγές της Γερμανίας από την Τουρκία δεν φαίνεται να υπάρχει σημαντική εξάρτηση, καθώς αφορά κυρίως τρόφιμα και προϊόντα υφαντουργίας, κάτι βέβαιο που δεν ισχύει για την Τουρκία, καθώς εισάγει από τη Γερμανία τεχνολογικά προϊόντα και χημικά που δεν αντικαθίστανται εύκολα από άλλη χώρα⁵⁰. Ως προς αυτές τις εξαγωγές της Γερμανίας, στο βαθμό που η εξάρτηση των Γερμανικών εξαγωγέων προς την Τουρκική αγορά

⁴⁸ Felbermayr, G., Aichele, R. and Yalcin, E. (2016). *EU-Turkish customs union: How to proceed*. [online] VoxEU.org. Available at: <https://cutt.ly/zhxr11P> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁴⁹ Off Line Post. (2020). *Γερμανία-Τουρκία: Πώς η σχέση τους επηρεάζει την Εξωτερική Πολιτική της Ένωσης*; [online] offlinepost.gr Available at: <https://shorturl.at/qtKSW> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵⁰ Deutsche Welle. (2017). *Γερμανία, αναντικατάστατος εταίρος της Τουρκίας*. [online] DW.COM. Available at: <https://cutt.ly/8hxi9xU> [Accessed 2 Dec. 2020].

είναι μεγάλη, λειτουργεί ως ένα σοβαρό ανασταλτικό παράγοντα για την υιοθέτηση από τη Γερμανία μιας απόφασης για διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης. Επίσης, οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις της Γερμανίας στη Τουρκία υπολογίζονται περί τα 9,5 δις. \$ την περίοδο 2002-2018. Μεγάλες Γερμανικές εταιρείες όπως για παράδειγμα η Siemens, η Volkswagen, η Daimler και η Basf, παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα στην Τουρκία και ασκούν πίεση στη Γερμανική κυβέρνηση ως προς την πολιτική της έναντι της Τουρκίας⁵¹, όπως επίσης πίεση ασκούν και οι πάνω από 3.000 θυγατρικές Γερμανικών επιχειρήσεων που ιδρύθηκαν στην Τουρκία από Τούρκους που ζουν στη Γερμανία⁵².

Στο επίπεδο των εμπορικών σχέσεων δεν περνάει απαρατήρητη και η στενή συνεργασία στον αμυντικό τομέα, με πωλήσεις στην Τουρκία στρατιωτικού εξοπλισμού, όπως π.χ. υποβρυχίων από τη Γερμανία⁵³, φρεγατών, ελικοπτεροφόρου πλοίου, μεταγωγικών αεροσκαφών από την Ισπανία⁵⁴ και ελικοπτέρων από την Ιταλία⁵⁵. Ακόμη και αν δεν υιοθετηθεί το μέτρο της αναστολής/διακοπής Τελωνειακής Ένωσης, η πώληση από κράτη μέλη της ΕΕ στην Τουρκία, στρατιωτικού εξοπλισμού

⁵¹ Off Line Post. (2020). *Γερμανία-Τουρκία: Πώς η σχέση τους επηρεάζει την Εξωτερική Πολιτική της Ένωσης*; [online] offlinepost.gr Available at: <https://shorturl.at/qtKSW> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵² Deutsche Welle. (2017). Γερμανία, αναντικατάστατος εταίρος της Τουρκίας. [online] DW.COM. Available at: <https://cutt.ly/8hxj9xU> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵³ ΣΚΑΪ. (2020). *Η Γερμανία συνεχίζει να εξάγει οπλισμό στην Τουρκία - «Ναυτιλιακά είδη» τα υποβρύχια*. [online] skai.gr. Available at: <https://cutt.ly/uhxkj7m> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵⁴ Η Εφημερίδα των Συντακτών. (2020). *Εκτεθειμένες οι ευρωπαϊκές τράπεζες στην Τουρκία*. [online] efsyn.gr. Available at: <https://cutt.ly/7hvk2Cl> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵⁵ APOSEIS. (2020). *Οι σκοτεινές μπίζνες της ιταλικής πολεμικής βιομηχανίας με την Τουρκία*. [online] Aposeis.com. Available at: <https://cutt.ly/thxlrrq> [Accessed 2 Dec. 2020].

που έχει στόχο την Ελλάδα, πρέπει να τερματιστεί άμεσα, καθώς δεν αποτελεί απλά μια ανήθικη πράξη αλλά μια εχθρική πράξη προς την Ελλάδα, ειδικά από μια εύρωστη οικονομία όπως είναι αυτή της Γερμανίας, και δικαίως το γεγονός αυτό στηλιτεύεται από την Ελληνική πολιτική ηγεσία⁵⁶.

Ένας επίσης σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας για την υιοθέτηση ενός σκληρού μέτρου, όπως είναι αυτό της διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης, αποτελεί η έκθεση του Ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού τομέα στο Τουρκικό δημόσιο χρέος. Το Ευρωπαϊκό χρηματοπιστωτικό σύστημα έχει παραχωρήσει μεγάλα δάνεια και διακρατά Τουρκικά ομόλογα συνολικής αξίας 154 δισ. €⁵⁷. Οι χώρες της ΕΕ με την μεγαλύτερη έκθεση του τραπεζικού τους τομέα στο Τουρκικό χρέος είναι: η Ισπανία με 64 δισ. \$, η Γαλλία με 24 δισ. \$, η Ιταλία με 21 δισ. \$ και η Γερμανία με 9 δισ. \$⁵⁸. Το παραπάνω γεγονός εξηγεί σε μεγάλο βαθμό το λόγο της ήπιας στάσεις που τηρούν η Ισπανία και η Ιταλία έναντι της παραβατικότητας της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Αντίθετα για την Γαλλία τα 24 δισ. \$ του Τουρκικού χρέους που διακρατά, φαίνεται να μην έχουν τόσο μεγάλη σημασία, μπροστά στην αντιμετώπιση του ανταγωνιστικού ρόλου που διεκδικεί η Τουρκία σε έναν ευρύτερο χώρο που ως τώρα παραδοσιακά εθεωρείτο ελεγχόμενος από την Γαλλία, όπως η Συρία, ο Λίβανος, η

⁵⁶ Capital. (2020). *Δένδιας: Η Γερμανία δεν ανταποκρίνεται στον ηγετικό της ρόλο στην ΕΕ με τη στάση της απέναντι στην Τουρκία*. [online] Capital.gr. Available at: <https://cutt.ly/ChxnoSH> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵⁷ Η Εφημερίδα των Συντακτών. (2020). *Εκτεθειμένες οι ευρωπαϊκές τράπεζες στην Τουρκία*. [online] efsyn.gr. Available at: <https://cutt.ly/JhxmeV1> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁵⁸ BANKING NEWS. (2020). *Οι ευρωπαϊκές τράπεζες καθορίζουν τις πολιτικές της ΕΕ... απέναντι στην Τουρκία*. [online] bankingnews.gr. Available at: <https://cutt.ly/nhxmgUT> [Accessed 2 Dec. 2020].

Λιβύη, η Τυνησία, η Αλγερία και άλλες χώρες της Αφρικής⁵⁹. Επίσης, για τη Γαλλία η παραβατική συμπεριφορά της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο στρέφεται ευθέως ενάντια στα συμφέροντα του πετρελαϊκού της κολοσσού TOTAL, που ήδη έχει συνάψει συμφωνία για έρευνα και εξόρυξη ενεργειακών πόρων στην ΑΟΖ της Κύπρου⁶⁰ και της Ελλάδος⁶¹.

Μια παράμετρος που επηρεάζει έμμεσα τις οικονομικές σχέσεις ΕΕ και Τουρκίας είναι το μεταναστευτικό, καθώς η Μαζική Μετανάστευση, πέρα από θέματα ασφάλειας⁶², δύναται να επιφέρει οικονομική αιμορραγία και να περιορίσει την ευημερία των κρατών μελών της Ένωσης⁶³. Στο πλαίσιο αυτό, και παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα απέδειξε πως με την κατάλληλη Ευρωπαϊκή στήριξη μπορεί να περιορίσει την εργαλειοποίηση του μεταναστευτικού από την Τουρκία⁶⁴, η Γερμανία σύμφωνα με αναλυτές, φαίνεται να παραμένει αδικαιολόγητα δέσμια του εκβιασμού της Άγκυρας

⁵⁹ Ingr. (2020). *Γιατί ο Μακρόν κήρυξε «πόλεμο» στον Ερντογάν - Οι βαθύτερες αιτίες της κρίσης Γαλλίας - Τουρκίας*. [online] in.gr. Available at: <https://cutt.ly/bhxmPoC> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁰ Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ενεργειακή ασφάλεια και πτυχές γεωστρατηγικής στην Ανατολική Μεσόγειο*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/1hlBQ5L> [Accessed 1 Dec. 2020].

⁶¹ Ναυτεμπορική (2020). *Από φθινόπωρο οι εργασίες για κοιτάσματα στην Κρήτη*. [online] m.naftemporiki.gr. Available at: <https://cutt.ly/uhxm9IU> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶² Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ισλαμικό Κράτος: Μεταναστευτικό ρεύμα και τρομοκρατική απειλή στην Ευρώπη*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/whGpBT2> [Accessed 15 Dec. 2020].

⁶³ Αντίβαρο. (2011). *Οι αρνητικές οικονομικές συνέπειες της μαζικής μετανάστευσης*. [online] antibaro.gr. Available at: <https://www.antibaro.gr/article/2801> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁴ FRONTEx. (2020). *Situation at EU external borders – Arrivals down in Western and Eastern Mediterranean*. [online] frontex.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/jhxQcny> [Accessed 2 Dec. 2020].

στο μεταναστευτικό⁶⁵ και να λειτουργεί ευκολόπιστα στα επικοινωνιακά τεχνάσματα με τις προβλέψιμες δήθεν κινήσεις καλής θέλησης της Τουρκίας, δημιουργώντας αβεβαιότητα ως προς τις προθέσεις του Βερολίνου να υπάρξουν προτάσεις σοβαρών κυρώσεων σε βάρος της Άγκυρας⁶⁶.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως μεγάλες οικονομικές δυνάμεις της ΕΕ, όπως η Γερμανία, η Ισπανία, η Ιταλία⁶⁷, αλλά και μικρότερες χώρες⁶⁸ για τους δικούς τους λόγους, όπως η Μάλτα που είναι η βάση των ναυτιλιακών εταιρειών των οικογενειών Ταγίπ Ερντογάν και Μπιναλή Γιλντιρίμ⁶⁹, η Βουλγαρία και η Ουγγαρία που μέσω του Turkstream θα είναι η πύλη εισόδου του ρωσικού αερίου της Μαύρης Θάλασσας στην Ευρώπη⁷⁰, είναι απρόθυμες στην προοπτική επιβολής αυστηρών οικονομικών κυρώσεων στην Τουρκία, όπως π.χ. θα ήταν η αναστολή ή διακοπή της Τελωνειακής

⁶⁵ Militaire. (2020). *Στις καλένδες οι ευρωπαϊκές κυρώσεις στην Τουρκία και οι “απειλές” Ερντογάν για αγορά ρωσικών υποβρυχίων!* [online] Militaire.gr. Available at: <https://cutt.ly/KhxQHmV> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁶ Liberal. (2020). *Τη συμβολή της Τουρκίας στο μεταναστευτικό θυμήθηκε η Μέρκελ, ενώ η Άγκυρα συνεχίζει την παραπλάνηση της ΕΕ.* [online] liberal.gr. Available at: <https://cutt.ly/4hxWW16> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁷ News 24 7. (2020). *Ποια είναι η “τρόικα” που βάζει νέο φρένο σε κυρώσεις στην Τουρκία.* [online] news247.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hxW27v> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁸ PRESSING. (2020). *Ποιες χώρες άσκησαν veto στην ελληνική πρόταση για κυρώσεις στην Τουρκία για την προκλητική της στάση.* [online] pressing.gr. Available at: <https://cutt.ly/mhxTcIm> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁶⁹ Infognomon Politics. (2020). *Οι ισχυρές συμμαχίες της Τουρκίας στην Ε.Ε., την αποθρασύνουν παραμονές Συνόδου Κορυφής.* [online] infognomonpolitics.gr. Available at: <https://cutt.ly/ZhU32px> [Accessed 11 Dec. 2020].

⁷⁰ Πιτήση & Διάστημα. (2019). *Ορμπαν: “Η Ουγγαρία είναι στενός σύμμαχος της Τουρκίας”. Συμφωνία πώλησης Τουρκικών όπλων στην Ουγγαρία.* [online] Available at: <https://bit.ly/3nb7tM1> [Accessed 11 Dec. 2020].

Ένωσης. Η παραπάνω απροθυμία επιβεβαιώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής τον Δεκέμβριο του 2020, και σύμφωνα με αναλυτές⁷¹, κατέδειξε την αποτυχία της Γερμανικής προεδρίας στην ΕΕ για το 2^ο εξάμηνο του 2020, ως προς την διαχείριση της κρίσης στην Ανατολική Μεσόγειο. Παρόλο που η Τουρκία αγνόησε επιδεικτικά τις προειδοποιήσεις της ΕΕ για 82 μέρες⁷² και συνέχισε τις παράνομες έρευνες εντός της Ελληνικής υφαλοκρηπίδας, και παρά το γεγονός ότι παραμονές της Συνόδου ο ύπατος εκπρόσωπος της ΕΕ Ζοζέπ Μπορέλ εξέταζε, μεταξύ άλλων, την περίπτωση επιβολής φόρων και δασμών στις εισαγωγές Τουρκικών προϊόντων στην ΕΕ⁷³, τελικώς δεν επιβλήθηκαν κυρώσεις στην Άγκυρα και οι Βρυξέλες για άλλη μια φορά «κλώτσησαν το τενεκεδάκι» λήψης αποφάσεων για τον Μάρτιο του 2021⁷⁴.

Συνεπώς, φαίνεται πως η ΕΕ προσπαθεί, χωρίς προς το παρόν να τα καταφέρνει, να ισορροπήσει μεταξύ εκείνων των οικονομικών κυρώσεων που θα πλήξουν στον μικρότερο βαθμό τις οικονομίες των κρατών μελών της και τις σχέσεις της με την Τουρκία, και οι οποίες ταυτόχρονα θα είναι ικανές να συνετίσουν την Άγκυρα, αφού στην περίπτωση που οι κυρώσεις δεν είναι ικανές να συγκρατήσουν την επιθετική δραστηριότητά της, ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας ανυπολόγιστης σε διαστάσεις κρίσης

⁷¹ Νικολαΐδου, Μ. (2020). *Η Πλήρης Αποτυχία της Γερμανίας στο Τιμόνι της ΕΕ*. [online] www.energia.gr. Available at: <https://cutt.ly/GhU8fzg> [Accessed 11 Dec. 2020].

⁷² Army Voice. (2020). *Oruc Reis: Η τουρκική πρόκληση για 82 ημέρες σε αριθμούς*. [online] www.armyvoice.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hU96Y9> [Accessed 11 Dec. 2020].

⁷³ Pentapostagma. (2020). *Η ΕΕ “αδειάζει” την Ελλάδα - Μπορέλ: “Όχι κυρώσεις τώρα στην Τουρκία.”* [online] pentapostagma.gr Available at: <https://cutt.ly/whxU5qG> [Accessed 2 Dec. 2020].

⁷⁴ Ingr. (2020). *Σύνοδος Κορυφής: Κυρώσεις-χάδι στην Τουρκία και τα ζαναλέμε... τον Μάρτιο*. [online] in.gr. Available at: <https://cutt.ly/AhU9Fmu> [Accessed 11 Dec. 2020].

στην ΕΕ, ως αποτέλεσμα μιας σκληρής πολεμικής αντιπαράθεσης Ελλάδος-Τουρκίας⁷⁵.

Τέλος, σύμφωνα με ορισμένους κύκλους⁷⁶, ως ανασταλτικός παράγοντας στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων στην Τουρκία, φέρεται να έχει εξελιχθεί και η ενισχυτική προς την Τουρκία μεροληπτική θέση των ίσων αποστάσεων που συχνά υιοθετεί, προφανώς κατά υπόδειξη ορισμένων κρατών-μελών, ΓΓ του ΝΑΤΟ Γενς Στόλτενμπεργκ. Η πλειοψηφία των κρατών μελών της ΕΕ είναι και μέλη του ΝΑΤΟ, συνεπώς πράγματι, μια ενδεχόμενη μεροληπτική συμπεριφορά του ΓΓ υπέρ της παραβατικής Τουρκίας, στο βαθμό που αυτή επηρεάζει τις αποφάσεις κάποιων κρατών μελών της ΕΕ, θα μπορούσε σε θέσει ένα ακόμη πολιτικό εμπόδιο το οποίο θα έπρεπε να ξεπεραστεί, και εφόσον κάτι τέτοιο ίσχυε, θα χαρακτήριζε ως λανθασμένη την επιλογή της Ελλάδος, τον Μάρτιο του 2019, να συναινέσει στην παράταση της θητείας του ΓΓ ως το 2022⁷⁷.

7. Συμπεράσματα

Η ΕΕ στο Έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Οκτωβρίου 2020, περιέγραψε το πλαίσιο των οικονομικών κυρώσεων που θα επιβληθούν στην Τουρκία στη περίπτωση που συνεχίσει τις παράνομες δραστηριότητες στην Ανατολική Μεσόγειο και έδωσε μια

⁷⁵ Kontra Channel. (2020). *Δρ.Γιώργος Φίλης: Η Ελλάδα μπορεί να στείλει την Τουρκία στην λίθινη εποχή - Επιστράτευει Τζιχαντιστές*. YouTube. Available at: <https://cutt.ly/OhO0Lo6> [Accessed 4 Dec. 2020].

⁷⁶ Epikera. (2020). *Ο Στόλτενμπεργκ «βάζει πλάτη» για την Τουρκία: Σημαντική σύμμαχος στο ΝΑΤΟ - Πιο τουρκόφιλος πεθαίνεις...* [online] i-Epikaira.gr. Available at: <https://tinyurl.com/y29dtw7s> [Accessed 12 Dec. 2020].

⁷⁷ POLITICO. (2019). *NATO allies extend Stoltenberg's term as secretary-general*. [online] politico.eu. Available at: <http://t.ly/iZrV> [Accessed 12 Dec. 2020].

ευκαιρία στη διπλωματία ως τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Η ευκαιρία αυτή αγνοήθηκε επιδεικτικά από την Τουρκία, συνεχίζοντας την παραβατική της συμπεριφορά, φέρνοντας εκ νέου στην επικαιρότητα το θέμα για το μέχρι πού μπορεί να φτάσει η ανοχή της ΕΕ. Οι Βρυξέλες παρά τις αντιδράσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης στη Σύνοδο του Δεκεμβρίου 2020, παρατείνουν την ανοχή τους έως τον Μάρτιο του 2021, φέρνοντας όμως στο προσκήνιο την επανεξέταση των σχέσεων της ΕΕ με την Άγκυρα και στο πλαίσιο αυτό και της Τελωνειακής Ένωσης.

Εξετάζοντας την Τουρκική οικονομία φαίνεται ένας εξαιρετικά υψηλός βαθμός εξάρτησης της ευημερίας του Τουρκικού Κράτους από το καθεστώς της Τελωνειακής Ένωσης, επομένως η εφαρμογή ενός μέτρου αναστολής ή διακοπής αυτού του καθεστώτος, θα είχε σοβαρές επιπτώσεις και συνεπώς αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο πίεσης προς την Τουρκία. Η επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης, που προτάθηκε το 2016 και εκκρεμεί ως σήμερα, και η οποία αναμένεται να συνεισφέρει περαιτέρω στην Τουρκική ευημερία, αποτελεί επίσης έναν μοχλό πίεσης, όσο αυτή καθυστερεί. Εντούτοις, δεν φαίνεται να έχει την ίδια αξία με το μέτρο αναστολής ή διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης, καθώς η Τουρκία ενώ γνωρίζει, πως όσο διατηρεί την παράνομη συμπεριφορά της, δεν πρόκειται να λάβει τη συναίνεση επέκτασης από τα άμεσα θιγόμενα κράτη Ελλάδα και Κύπρου, παρόλα αυτά συνεχίζει να προκαλεί. Ένα μέτρο που θα αφορούσε μόνο το πάγωμα των συζητήσεων για επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα. Συνεπώς μόνο η αναστολή ή η διακοπή της Τελωνειακής Ένωσης, αποτελεί ένα ισχυρό μέτρο για την συμμόρφωση της Τουρκίας, το οποίο άλλωστε θα επέφερε άμεσα και πάγωμα κάθε προοπτικής επέκτασης.

Στις μεταξύ τους οικονομικές σχέσεις Ελλάδα και Τουρκία, η εξάρτηση της Ελληνικής οικονομίας από την Τουρκική δεν είναι σε βαθμό που θα δυσκόλευε δραματικά την επιβολή ενός μέτρου αναστολής ή διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης. Η επιβολή του μέτρου είναι μάλιστα θεμιτή για την προστασία των πολύ σημαντικότερων κυριαρχικών δικαιωμάτων και των ζωτικών συμφερόντων της χώρας στην Ανατολική Μεσόγειο. Αντίθετα, υπάρχουν κράτη μέλη της ΕΕ με σημαντική εξάρτηση από την Τουρκική οικονομία, με κυριότερα εξ αυτών τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ισπανία, που φαίνονται απρόθυμα στην άσκηση αρνητικής οικονομικής διπλωματίας στην Τουρκία, συνεπώς και στη λήψη ενός τόσο αυστηρού μέτρου, όπως αυτό της αναστολής ή διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης.

Η Ευρώπη οφείλει να προχωρήσει στην επιβολή εκείνου του μίγματος των κυρώσεων και στον κατάλληλο χρόνο, που θα τερματίσουν οριστικά τις παράνομες ενέργειες της Τουρκίας. Το μέτρο της αναστολής ή διακοπής της Τελωνειακής Ένωσης μπορεί να είναι ένα εξ' αυτών. Η αποθυμία της ΕΕ να επιβάλει σοβαρές κυρώσεις, που εκδηλώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής το Δεκέμβριο του 2020, αναμένεται να αποθρασύνει περαιτέρω την Τουρκία και να φέρει πιο κοντά την Ελλάδα στην επιλογή να υπερασπιστεί στρατιωτικά τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί του πεδίου, γεγονός που θα έχει σοβαρότερες πολιτικές, ανθρωπιστικές και οικονομικές επιπτώσεις στην ΕΕ. Συνεπώς, η στάση της ΕΕ στη Σύνοδο του Δεκέμβριου του 2020 υποδηλώνει, είτε άγνοια κινδύνου εκ μέρους των Βρυξελλών, είτε την πεποίθηση ότι η Αθήνα δεν έχει σταθερές «κόκκινες γραμμές» και τη βούληση να προβεί σε πολεμική αντιπαράθεση σε μια επόμενη παραβίαση κυριαρχικών δικαιωμάτων από την Τουρκία. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει μια ισχυρή τάση ορισμένων κρατών-μελών να θεωρούν ως ζωτικής σημασίας για τα συμφέροντα τους την αναθέρμανση

των σχέσεων τους (και της Δύσεως γενικότερα) με την Τουρκία ή τουλάχιστον την διατήρηση στο σημερινό επίπεδο ελεγχόμενων τριβών, διακινδυνεύοντας ακόμη και μια στρατιωτική σύρραξη στην περιοχή που ενδεχομένως θα επιφέρει μια οριστική δυναμική επίλυση των ενοχλητικών - για αυτούς – «ελληνοτουρκικών διαφορών».

Η κρισιμότητα της κατάστασης ενδέχεται να υποχρεώσει την Αθήνα στην άσκηση του δικαιώματός της αρνησικυρίας στη Σύνοδο του Μαρτίου 2021, σε περίπτωση απουσίας της αναμενόμενης αλληλεγγύης από την ΕΕ.

8. Βιβλιογραφικές αναφορές

Αντίβαρο. (2011). *Οι αρνητικές οικονομικές συνέπειες της μαζικής μετανάστευσης.*

[online] antibaro.gr. Available at: <https://www.antibaro.gr/article/2801> [Accessed 2 Dec. 2020].

APOSEIS. (2020). *Οι σκοτεινές μπίζνες της ιταλικής πολεμικής βιομηχανίας με την*

Τουρκία. [online] Apopseis.com. Available at: <https://cutt.ly/thxlrrq> [Accessed 2 Dec. 2020].

Army Voice. (2020). *Oruc Reis: Η τουρκική πρόκληση για 82 ημέρες σε αριθμούς.*

[online] www.armyvoice.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hU96Y9> [Accessed 11 Dec. 2020].

BANK OF GREECE, STATISTICS DEPARTMENT. (2020). *Net foreign direct*

investment abroad by geographical allocation. [online] bankofgreece.gr. Available at: <https://cutt.ly/whxuDy1> [Accessed 2 Dec. 2020].

BANK OF GREECE, STATISTICS DEPARTMENT. (2020). *Net foreign direct*

investment in Greece by geographical allocation. [online] bankofgreece.gr. Available at: <https://cutt.ly/XhxuXfv> [Accessed 2 Dec. 2020].

- BANKING NEWS. (2020). *Οι ευρωπαϊκές τράπεζες καθορίζουν τις πολιτικές της ΕΕ... απέναντι στην Τουρκία.* [online] bankingnews.gr. Available at: <https://cutt.ly/nhxmgUT> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Berulava, G., Manoli, P. and Selçuki, C. (2019). *Modes of Regional Cooperation and their Political Economy.* [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/WhxeQWh> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Capital. (2020). *Alpha Bank: Η αδυναμία της τουρκικής λίρας υποδηλώνει τον ευάλωτο χαρακτήρα της οικονομίας.* [online] capital.gr Available at: <https://cutt.ly/YhxdzT7> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Capital. (2020). *Γαλλικά ΜΜΕ: Η Γαλλία θα προτείνει τη διακοπή της τελωνειακής ένωσης ΕΕ-Τουρκίας.* [online] Available at: <https://cutt.ly/Shxwudp> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Capital. (2020). *Δένδιας: Η Γερμανία δεν ανταποκρίνεται στον ηγετικό της ρόλο στην ΕΕ με τη στάση της απέναντι στην Τουρκία.* [online] Capital.gr. Available at: <https://cutt.ly/ChxnoSH> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Claude, Jr. I. L. (1985). UN Efforts at Settlement of the Falklands Islands Crisis» in Coll, A. R. and Arend, A.C. *The Falklands War: Lessons for Strategy, Diplomacy, and International Law.* London. George Allen & Unwin.
- CNN Greece. (2020). *Η Ελλάδα ζητά την αναστολή της τελωνειακής ένωσης ΕΕ - Τουρκίας.* [online] cnn.gr. Available at: <https://cutt.ly/ahxq8Tc> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Deutsche Welle. (2017). *Γερμανία, αναντικατάστατος εταίρος της Τουρκίας.* [online] DW.COM. Available at: <https://cutt.ly/8hxj9xU> [Accessed 2 Dec. 2020].

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών, Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων & Εξωστρέφειας. (2016). *Τελωνειακή Ένωση ΕΕ-Τουρκίας*. Αρχεία Πληροφόρησης. [online] agora.mfa.gr. Available at: <https://cutt.ly/0hxyqHb> [Accessed 2 Dec. 2020].

Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εξωτερικών. (2020). *Δήλωση Υπουργού Εξωτερικών, Ν. Δένδια με την ολοκλήρωση του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ (Βρυξέλλες, 13.07.2020)*. [online] mfa.gr. Available at: <https://cutt.ly/ThxqQpQ>.

Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1972). *Συμφωνία συνδέσεως ΕΟΚ – Τουρκίας προσθετό πρωτόκολλο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο Συμφωνία ΕΚΑΧ τελική πράξη*. [online] eur-lex.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/lhxeUxP> [Accessed 2 Dec. 2020].

Economides, S. και Wilson P. (2007). *Ο οικονομικός Παράγοντας στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα. Θεμέλιο.

EUROPEAN COMMISSION. (2016). *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*. [online] ec.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/AhxwSSY> [Accessed 2 Dec. 2020].

Felbermayr, G., Aichele, R. and Yalcin, E. (2016). *EU-Turkish customs union: How to proceed*. [online] VoxEU.org. Available at: <https://cutt.ly/zhxr1IP> [Accessed 2 Dec. 2020].

FRONTEX. (2020). *Situation at EU external borders – Arrivals down in Western and Eastern Mediterranean*. [online] frontex.europa.eu. Available at: <https://cutt.ly/jhxQcny> [Accessed 2 Dec. 2020].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. (2020). *Εκτεθειμένες οι ευρωπαϊκές τράπεζες στην Τουρκία*. [online] efsyn.gr. Available at: <https://cutt.ly/7hvk2Cl> [Accessed 2 Dec. 2020].

IEpikera. (2020). *Ο Στόλτενμπεργκ «βάζει πλάτη» για την Τουρκία: Σημαντική σύμμαχος στο NATO - Πιο τουρκόφιλος πεθαίνεις...* [online] i-Epikaira.gr. Available at: <https://tinyurl.com/y29dtw7s> [Accessed 12 Dec. 2020].

Ίγκκος, Α. και Κουτσός, Σ. (2019). *Η συμβολή του τουρισμού στην Ελληνική Οικονομία, 2018*. INSETE Intelligence. [online] insete.gr. Available at: <https://cutt.ly/5hxpw4k> [Accessed 2 Dec. 2020].

Infognomon Politics. (2020). *Οι ισχυρές συμμαχίες της Τουρκίας στην Ε.Ε., την αποθρασύνουν παραμονές Συνόδου Κορυφής*. [online] infognomonpolitics.gr. Available at: <https://cutt.ly/ZhU32px> [Accessed 11 Dec. 2020].

Ingr. (2020). *Γιατί ο Μακρόν κήρυξε «πόλεμο» στον Ερντογάν - Οι βαθύτερες αιτίες της κρίσης Γαλλίας - Τουρκίας*. [online] in.gr. Available at: <https://cutt.ly/bhxmPoC> [Accessed 2 Dec. 2020].

Ingr. (2020). *Σύνοδος Κορυφής: Κυρώσεις-χάδι στην Τουρκία και τα ξαναλέμε... τον Μάρτιο*. [online] in.gr. Available at: <https://cutt.ly/AhU9Fmu> [Accessed 11 Dec. 2020].

Καθημερινή. (2020). *Η λίστα των πιθανών κυρώσεων κατά Τουρκίας*. [online] kathimerini.gr Available at: <https://cutt.ly/lhBq9wi> [Accessed 2 Dec. 2020].

Kontra Channel. (2020). *Δρ.Γιώργος Φίλης: Η Ελλάδα μπορεί να στείλει την Τουρκία στην λίθινη εποχή - Επιστράτευει Τζιχαντιστές*. YouTube. Available at: <https://cutt.ly/OhO0Lo6> [Accessed 4 Dec. 2020].

- Κυπριακή Δημοκρατία Υπουργείο Οικονομικών. (1996). *Απόφαση αριθ. 1/95 του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας της 22ας Δεκεμβρίου 1995 για την εφαρμογή της οριστικής φάσης της τελωνειακής ένωσης (96/142/EK)*. [online] mof.gov.cy. Available at: <https://cutt.ly/Shxw8FA> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Liberal. (2017). *Κατά της επέκτασης της τελωνειακής ένωσης με την Τουρκία τάσσεται ο Αυστριακός ΥΠΕΞ*. [online] capital.gr. Available at: <https://cutt.ly/mhxwsnx> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Liberal. (2020). *Τη συμβολή της Τουρκίας στο μεταναστευτικό θυμήθηκε η Μέρκελ, ενώ η Αγκυρα συνεχίζει την παραπλάνηση της ΕΕ*. [online] liberal.gr. Available at: <https://cutt.ly/4hxWW16> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Mertzanis, C. (2017). *Understanding the EU-Turkey Sectoral Trade Flows During 1990-2016: a Trade Gravity Approach*. [online] feuture.uni-koeln.de. Available at: <https://cutt.ly/rhxrDYk> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Militaire. (2020). *Στις καλένδες οι ευρωπαϊκές κυρώσεις στην Τουρκία και οι “απειλές” Ερντογάν για αγορά ρωσικών υποβρυχίων!* [online] Militaire.gr. Available at: <https://cutt.ly/KhxQHmV> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Ναυτεμπορική (2020). *Από φθινόπωρο οι εργασίες για κοιτάσματα στην Κρήτη*. [online] m.naftemporiki.gr. Available at: <https://cutt.ly/uhxm9IU> [Accessed 2 Dec. 2020].
- News 24 7. (2020). *Ποια είναι η “τρίκα” που βάζει νέο φρένο σε κυρώσεις στην Τουρκία*. [online] news247.gr. Available at: <https://cutt.ly/6hxW27v> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Νικολαΐδου, Μ. (2020). *Η Πλήρης Αποτυχία της Γερμανίας στο Τιμόνι της ΕΕ*. [online] www.energia.gr. Available at: <https://cutt.ly/GhU8fzg> [Accessed 11 Dec. 2020].

- OECD. (2020). *OECD Tourism Trends and Policies 2020*. [online] oecd.org. Available at: <https://cutt.ly/ghxaoO3> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Off Line Post. (2020). *Γερμανία-Τουρκία: Πώς η σχέση τους επηρεάζει την Εξωτερική Πολιτική της Ένωσης*; [online] offlinepost.gr Available at: <https://shorturl.at/qtKSW> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Papadopoulos, C. (2008). *Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?* Oxford University. [online] eclass.aegean.gr. Available at: <https://cutt.ly/thxoKzi> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Pentapostagma. (2020). *Η ΕΕ “αδειάζει” την Ελλάδα - Μπορέλ: “Όχι κυρώσεις τώρα στην Τουρκία.”* [online] pentapostagma.gr Available at: <https://cutt.ly/whxU5qG> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Pentapostagma. (2020). *Γερμανία, Ισπανία, Ιταλία, Σουηδία & Φινλανδία δεν θέλουν κυρώσεις κατά της Αγκυρας!* [online] pentapostagma.gr Available at: <https://cutt.ly/lhv62G6> [Accessed 4 Dec. 2020].
- POLITICO. (2019). *NATO allies extend Stoltenberg’s term as secretary-general*. [online] politico.eu. Available at: <http://t.ly/iZrV> [Accessed 12 Dec. 2020].
- PRESSING. (2020). *Ποιες χώρες άσκησαν veto στην ελληνική πρόταση για κυρώσεις στην Τουρκία για την προκλητική της στάση*. [online] pressing.gr. Available at: <https://cutt.ly/mhxTcIm> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Renwick, R. (1981). *Economic sanctions (Harvard studies in international affairs)*. Cambridge, Harvard University.
- ΣΚΑΪ. (2020). *Η Γερμανία συνεχίζει να εξάγει οπλισμό στην Τουρκία - «Ναυτιλιακά είδη» τα υποβρύχια*. [online] skai.gr. Available at: <https://cutt.ly/uhxkJ7m> [Accessed 2 Dec. 2020].

ΤΑ ΝΕΑ. (2020). *Κυρώσεις στην Τουρκία: Τι προβλέπουν τα άρθρα*. [online] tanea.gr.

Available at: <https://cutt.ly/phxqMGA> [Accessed 2 Dec. 2020].

Τασάκου, Π. και Ζήσης, Σ. (2020). *Ετήσια Έκθεση 2019 Τουρκική Οικονομία και Διμερείς Εμπορικές & Οικονομικές Σχέσεις*. [online] mfa.gr. Available at:

<https://cutt.ly/RhxsFa6> [Accessed 2 Dec. 2020].

Το Βήμα. (2020). *Κομισιόν: Απομακρύνεται η Τουρκία από την ΕΕ*. [online] tovima.gr.

Available at: <https://cutt.ly/6hxHE7h> [Accessed 2 Dec. 2020].

ΤΟ ΠΑΡΟΝ. (2020). *Θα σηκώσει το γάντι ο Μητσοτάκης, αν ο Ερντογάν εισβάλει στην υφαλοκρηπίδα*. [online] paron.gr. Available at: <https://cutt.ly/dhlBj3l> [Accessed 1

Dec. 2020].

Trading Economics. (2018). *Turkey Exports By Country*. [online]

tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/KhxovbQ> [Accessed 2 Dec. 2020].

Trading Economics. (2018). *Turkey Imports By Country*. [online]

tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/rhxoYiH> [Accessed 2 Dec. 2020].

Trading Economics. (2019). *Greece Exports By Country*. [online]

tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/KhxiBAj> [Accessed 2 Dec. 2020].

Trading Economics. (2019). *Greece Imports By Country*. [online]

tradingeconomics.com. Available at: <https://cutt.ly/ZhxZ21m> [Accessed 2 Dec. 2020].

- Tsarouhas, D. & Yazgan, N. (2018). Trade, non-state actors and conflict: evidence from Greece and Turkey. *Cambridge Review of International Affairs*. [online] eResearchgate.net. Available at: <https://cutt.ly/ohxgLUe> [Accessed 2 Dec. 2020].
- World Bank. (2014). *Evaluation of the EU-TURKEY Customs Union*. [online] worldbank.org. Available at: <https://cutt.ly/vhxry61> [Accessed 2 Dec. 2020].
- Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ενεργειακή ασφάλεια και πτυχές γεωστρατηγικής στην Ανατολική Μεσόγειο*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/1h1BQ5L> [Accessed 1 Dec. 2020].
- Χατζηάστρου, Μιχαήλ. (2020). *Ισλαμικό Κράτος: Μεταναστευτικό ρεύμα και τρομοκρατική απειλή στην Ευρώπη*. [online] elisme.gr. Available at: <https://cutt.ly/whGpBT2> [Accessed 15 Dec. 2020].

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

